

Programa Uygun

Türkçe Öğretim Yöntemleri

Hayati AKYOL

10. Baskı

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Programa Uygun TÜRKÇE ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

ISBN 978-605-364-001-1

DOI 10.14527/9786053640011

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınev**idir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindex.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

10. Baskı: Şubat 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Ayşe Nur Yıldırım
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1
İskitler/ANKARA
Tel: 0312-3411020

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Prof. Dr. Hayati AKYOL

1983 yılında Kırşehir Eğitim Yüksekokulu'nu bitirdi ve aynı yıl Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Bölümüne dikey geçiş yaparak, 1985 yılında bu bölümden mezun oldu. 1986 yılında Artvin'in Şavşat ilçesinde bir dönem ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra 1987 yılında Millî Eğitim Bakanlığı burslusu olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. University of Pittsburgh'da "Okuma Eğitimi ve Öğretimi" dalında 1990 yılında yüksek lisansını, 1994'te "Okuma Öğretimi ve Programı" alanında doktorasını başarıyla tamamladı.

1995 yılında Gazi Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 2000 yılında "Türkçe Eğitimi" alanında doçent, 2009 yılında profesör olan Akyol hâlen İlöğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Ana Bilim Dalında görevini sürdürmektedir. **2004-2005 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığınca yürütülen programların yeniden yapılandırılması sürecinde 1-5. sınıflar Türkçe Öğretim Programının hazırlanmasında danışman olarak görev yapmıştır.** Yazar, "okuma-yazma öğretimi ve programı, görsel okuryazarlık, soruların analizi, metinler arası okuma, metinlerin sınıflandırılması, kelime dağarcığının geliştirilmesi, okuma yazma güçlüklerinin tespiti ve giderilmesi" konularında çalışmaktadır.

ÖN SÖZ

Beyinle ilgili çalışmalar eğitim dünyasını köklü değişimlerin eşiğine getirmiştir. Çalışmaların sonuçları eğitim ve öğretimde etkili bir şekilde kullanıldıkça; okula başlama yaşı ve zamanı, disipline etme yöntem ve teknikleri, değerlendirme, öğrenme ve öğretme yöntemleri, eğitim maliyeti ve öncelikleri, sınıf ortamı, teknoloji kullanımı ve bunlara bağlı olarak da düşünme şeklimiz değişmektedir.

Öğretimde içeriğin kazandırılmasında en önemli faktörlerden birisi dildir. Dilin kazanımı ise doğuştan itibaren tek bir etkinliğe değil etkinliklere bağlıdır. Bu etkinlikler, öğrencilerin, yaş ve sınıf seviyeleri yükseldikçe giderek karmaşık bir hâl alarak devam etmektedir. Okuma süreciyle ilgili bazı prensipler bu kitabın temel mantığını oluşturmaktadır. Bu prensipler;

- 1. Okuma anlam kurma sürecidir.** Aktif okuyucular, yazarlar, dinleyiciler ve konuşmacılar dili, anlam kurma (yapılandırma) aracı olarak etkili bir şekilde kullanmaktadırlar. Çünkü dil yeni bilgilerle eski bilgileri sentezlemede, yeni kavramlar kazanmada ve kişinin kendisini kontrol etmede önemli bir araçtır. Burada listelenen özellikler aynı zamanda etkili okuyucunun özellikleridir.
- 2. Dil eğitimi ve gelişimi sosyal süreçlerle bütünleştirilmelidir.** Yapılandırmacı eğitim ve öğrenme kooperatif çalışmayı gerektirmektedir. Dil eğitimi sosyal bir süreçtir çünkü dil sosyal ortam içerisinde kazanılmakta ve aynı zamanda bu ortamı da anlamlandırmaktadır.
- 3. Anlam kurma dil süreçlerinin (dinleme, konuşma, okuma, yazma ve görsel okuma ve sunu) interaktif ve metinler arası bir anlayışla kullanılmasıyla gerçekleşir.** Dil süreçleri birbirinden ve diğer alanlardan (tarih, fen, matematik vb.) bağımsız öğrenme alanları değildir. Bu süreçler anlamı yapılandırmada harmonik bir ilişki içerisindedirler.
- 4. Dil öğrenimi bireyseldir.** Bireyler öğrenme ortamına bilgi ve tecrübe farklılıklarıyla gelmekte ve kendi kapasiteleri çerçevesinde alıyıp öğrenmektedirler. Bu nedenden dolayı dil süreçlerinin kazandırılmasında tek yöntem, anlayış ve etkinlik fikri asla uygun değildir.

Öğretmen adaylarına, öğretmenlere ve program geliştirmecilere yararlı olacağı düşüncesiyle ve 2005-2006 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konulan **Türkçe Dersi Öğretim Programına uygun** olarak hazırlanan bu kitap sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çocuğun ilk kazandığı beceriler arasında yer alan dinleme ve konuşma üzerinde durulmuştur. Dinlemeyle ilgili açıklamalardan sonra çeşitli dinleme yöntemleri üzerinde durulmuş ve dinleme becerisi kazandırılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği

vurgulanmıştır. Konuşmayla ilgili kısımda ise konuşmayı geliştirme yöntemleri ve bunların yararları ile uygulamada dikkat edilecek hususlar üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde okuma ve okumanın doğası üzerinde durularak çeşitli okuma yöntemleri irdelenmiştir. Ayrıca bu bölümde hızlı okuma üzerinde durulmuş, hızlı okumayı etkileyen unsurlar ele alınmış ve akıcı okuma yöntemlerine örnekler verilmiştir. Üçüncü bölümde yazma ve önemine değinilerek sürece dayalı yazma detaylıca açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde Türkçe Programına yeni konulan “Görsel Okuma ve Sunu” öğrenme alanı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde görsel okuma kavramı tanımlandıktan sonra; tablo, grafik, resim okuma vb. konular irdelenmiştir. Beşinci bölümde şiirler, türleri ve öğretimi incelenmiştir. Altıncı bölümde metinlerin yapısı ve metinlerden anlam kurma ele alınmış, bilgi verici ve hikâye edici metinler örnekler verilerek incelenmiş ve metinlerdeki anlatımla ilgili çelişkiler üzerinde durulmuştur.

Yedinci bölümde sorular ve metinler arası okuma ele alınmıştır. Sorular ve soru sınıflandırmaları incelenmiş, örnekler verilmiş ve farklı soruların öğrenmeye etkisi üzerinde durulmuştur. Daha sonra anlam kurma süreci irdelenerek, anlam kurma türleri ile sorular arasındaki ilişkilere değinilmiştir. Sekizinci bölümde ise yeni programa uygun ders işleme örnekleri verilmiş, bir bilgilendirici bir de hikâye edici metin seçilmiş ve bu metinler programda verilen öğretim sürecinin aşamalarına uygun olarak işlenmiştir. Uygulama sırasında bazı gerekli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin metin işlemede, öğretim aşamalarından “hazırlık” kısmında yer alan “metni tanıma” alt başlığının uygun olmadığı görülmüş ve bu alt başlık “tahmin etme” alt başlığıyla birleştirilerek “metni gözden geçirme ve tahmin etme” şeklinde ele alınmıştır. Ayrıca hazırlık aşaması da programdaki gibi iki alt başlığa ayrılmamış sadece “metne hazırlık” şeklinde ele alınmıştır. Ekler bölümünde ise çok sayıda çizelge ve çalışma yaprağı örnekleri verilmiştir. Çizelgeler ve çalışma yaprakları öğretim, değerlendirme ve durum belirleme amaçlarıyla kullanılabilir.

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Ankara - 2019

İÇİNDEKİLER

Önsöz	V
Ekler	XI
Şekiller Listesi	XII
Tablolar Listesi.....	XIII
Etkinlikler Listesi.....	XIII
Çizelgeler Listesi.....	XIII
Kitap Metinleri Listesi.....	XIV

1. BÖLÜM DİNLEME VE KONUŞMA

Dinleme	1
Ayırt Edici Dinleme.....	10
Estetik Dinleme	10
Transfer Edici Dinleme	11
Eleştirel Dinleme	14
Eleştirel Dinlemenin Öğretimi	18
Terapatik Dinleme.....	19
Konuşma	23
Konuşmayı Geliştirme Stratejileri.....	24
Hikâye Anlatımı	24
Sınıf İçi Konuşmalar	26
Pantomim	29
Drama	29
Sözel Raporlar.....	29

2. BÖLÜM OKUMA VE ANLAMA

Okuma	33
Okuma Öncesi Çalışmalar	35
Göz Gezdirme	35
Okuma Amacı Oluşturma	36
Ön Bilgileri Okuma Ortamına Aktarma	37
Tahminler Yapma	39

Okuma Sırasında Yapılacak Çalışmalar.....	39
Akıcı Okuma.....	39
Anlamayı Kontrol Etme.....	40
Yardımcı Stratejileri Kullanma.....	41
Okuma Sonrasında Yapılacak Çalışmalar.....	41
Şema Teorisi ve Anlama İlişkisi.....	43
Yüzeysel Anlama.....	47
Aşamalandırma.....	48
Özetleme.....	49
Zihin Haritası Oluşturma.....	51
Ev Ödevleri.....	53
Öğretmenin Sorumlulukları.....	54
Ailelerin Sorumlulukları.....	55
Öğrenci Sorumlulukları.....	55
Ana Fikir Öğretimi.....	58
Gagne'nin Öğretim Teorisi.....	58
Metin İçerisinde Ana Fikir.....	63
Hızlı Okuma.....	70
Okuma ve Göz Hareketleri.....	71
Okuma Hızı ve Anlama.....	78
Akıcı Okumayı Geliştirme Stratejileri.....	86
Okuma Yazmada Değerlendirme.....	90
Yazmayla İlgili Durum Belirleme.....	91
Yanlış Analizi Envanteri.....	98

3. BÖLÜM

YAZMA VE GELİŞİMİ

Yazma.....	107
Yazım Öncesi Hazırlık.....	109
Taslak Oluşturma.....	113
Gözden Geçirip Düzenleyerek Yazma.....	113
Redaksiyon.....	114
Yayımlama ve Paylaşım.....	115
Yazma Sorunları.....	118

4. BÖLÜM GÖRSEL OKUMA VE SUNU

Görsel İzleme	121
Görsel Sunu	123
Görsel Okuryazarlık.....	125
Medya Okuryazarlığı	127
Görsel Okuyazarlık Neden Öğrenilmelidir?.....	128
Grafikler	128
İdeal Bir Grafiğin Özellikleri	132
Tabloları Okumak.....	132
Resimli Kitaplar	134

5. BÖLÜM ŞİİR VE ÖĞRETİMİ

Şiirler.....	139
Formüle Edici Şiirler	143
Arzuları Dile Getiren Şiirler	143
Renklerle İlgili Şiirler.....	144
Beş Duyu Şiirleri.....	145
Akrostiş	147
Zıtlıkları Dile Getiren Şiirler.....	147
Tanımlayıcı Şiirler	148
Serbest Tarz Şiirler	149
Somut Şiirler.....	149
Hece ve Kelime Hesabına Dayalı Şiirler.....	151
Uyaklı Şiirler	151
Model Şiirler.....	152
Özür Dilemeye Dayalı Şiirler	153
Davet Edici Şiirler	154
Dua Edici Şiirler.....	155
Öğüt Vermeye Dayalı Şiirler	156
Övgüye Dayalı Şiirler	157
Özentiye Dayalı Şiirler.....	158

6. BÖLÜM

METİNLERİN YAPISI VE ANLAM KURMA

Hikâye Edici Metinler	161
Doğrusal Aşamalandırma.....	167
Aşama Aşama Yükseliş ve Düşüş.....	168
Aşama Aşama Yükseliş	168
Şaşırtıcı (Sürpriz) Sonuçlu Aşamalandırma.....	168
Dairesel Aşamalandırma	169
Tekrarlayıcı Aşamalandırma.....	170
Hikâye Öğretimi.....	172
Sahne.....	173
Ana ve Yardımcı Karakterler.....	173
Başlangıç Olayı.....	173
Problem.....	173
Problem Çözme Teşebbüsleri	174
Sonuç.....	174
Ana Fikir.....	174
Tepki	174
Örnek Hikâye Çözümlenmeleri	177
Hikâye Haritası Yöntemiyle Öğretimin Yararları	183
Bilgi Vermeye Dayalı Metinler	184
Metinlerin Özellikleri ve Öğretimi	185
Kronolojik Sıralama.....	186
Tanımlayıcı Metinler	189
Sebeplere ve Sonuç İlişkisine Dayalı Metinler.....	191
Karşılaştırma ve Kıyaslama Türü Metinler.....	193
Problem Çözmeye Dayalı Metinler	195

7. BÖLÜM

SORULAR VE METİNLER ARASI OKUMA

Sorular.....	215
Okuma Metinlerindeki Soruların Sınıflandırılması	216
Amaçlarına Göre Sorular ve Örnekler.....	219
Hazırlanış Şekillerine Göre Sorular	221
Cevap Kaynaklarına Göre Sorular	221
Soru Türlerinin Anlamaya Etkisi.....	227
Soruların Metin İçerisinde Dağılımının Anlamaya Etkisi	231
Metinler Arası Okuma, Sorular ve Anlam Kurma.....	232

Metin.....	233
Metinden Anlam Kurma Şekilleri	233
Metin İçi Anlam Kurma	233
Metin Dışı Anlam Kurma.....	234
Metinler Arası Anlam Kurma.....	234
Metinler Arası Okuma ve Araştırmalar	235
Metinler Arası Okumada Cevabın (Anlamın) İnşa Edilmesi	237
Anlam Kurmada İzlenecek Yol	242
Metinleri Zenginleştirerek Anlam Kurmayı Geliştirme.....	243
Tanımlayıcı Metinler	244
Çatışmacı Metinler.....	245
Kontrol Edici Metinler	245
Sinaptik Metinler	246
Diyaloğa Dayalı Metinler	247

8. BÖLÜM UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Bilgi Verici Metin ve İşlenişi.....	249
Önerilen Kazanımlar	251
İşleniş	254
Anlama.....	258
Dinleme, Okuma ve Görsel Okuma.....	258
Metin İnceleme	260
Metin Aracılığıyla Öğrenme	262
Günlük Hayatla İlişkilendirme	262
Atatürkçülük, Diğer Dersler ve Ara Disiplinlerle Bağlantı Kurma.....	263
Araştırma	263
Kendini İfade Etme	263
Zihinsel Hazırlık	263
Kuralları Uygulama	265
Konuşma, Yazma ve Görsel Sunu	265
Söz Varlığını Kullanma ve Geliştirme.....	265
Hikâye Edici Metin ve İşlenişi	266
Metin Ortamındaki İpuçlarını Kullanma	281
Dizin Kullanma	282
EKLER.....	285

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Dinleme, Konuşma, Okuma ve Yazmanın Dağılımı	2
Şekil 2. Dinleme Türleri	4
Şekil 3. Fikirleri Görsel Olarak Organize Etme	12
Şekil 4. Beş Kural Etkinliği	21
Şekil 5. Konuyu Detaylandırma	30
Şekil 6. Düşünce Yaprağı	38
Şekil 7. Şema Oluşturma	43
Şekil 8. İnteraktif Okuma ve Anlam Kurma	46
Şekil 9. Sigara ve Zararları Hakkında Zihin Haritası	52
Şekil 10. Ana Fikir Belirleme	68
Şekil 11. Paragraf Ana Fikrini Belirleme	69
Şekil 12. Gözün Odaklaşmada Aldığı Pozisyon	72
Şekil 13. Bilgi Kaynakları ve Okuma	76
Şekil 14. Kelime Yanlışları ve İşaretleri	103
Şekil 15. Konuyu Detaylandırma	111
Şekil 16. Akış Şeması	112
Şekil 17. Hikâye ve İşlevleri	162
Şekil 18. Hikâye Haritası Unsurları	171
Şekil 19. Hikâye Haritası Yöntemine Göre Metin Çözümlemesi	178
Şekil 20. Hikâye Haritası Yöntemine Göre Metin Çözümleme	182
Şekil 21. Kronolojik Görselleştirme	186
Şekil 22. Görsel Aşamalandırma	188
Şekil 23. Tanımlayıcı Metin Görselleştirilmesi	191
Şekil 24. Sebep-Sonuç Metninin Görselleştirilmesi	193
Şekil 25. Karşılaştırma ve Kıyaslama Metninin Görselleştirilmesi	195
Şekil 26. Problem Çözmeye Dayalı Metnin Görselleştirilmesi	197
Şekil 27. Bilgi Vermeye Dayalı Metin Türleri ve Yapıları	200
Şekil 28. Doğrusal Soru Cevap Ortamı	224
Şekil 29. Tartışmacı Soru Cevap Ortamı	225
Şekil 30. Metin İçi Anlam Kurma	239
Şekil 31. Metin Dışı Anlam Kurma	240
Şekil 32. Metinler Arası Anlam Kurma	241
Şekil 33. Sınıf Düzeylerine Göre Anlam Kurmanın Gelişimi	242
Şekil 34. İlköğretim Okullarında Sürdürülen Anlam Kurma Gelişimi	242
Şekil 35. Tamamlayıcı Metinlerin Yapısı	244
Şekil 36. Çatışmacı Metinler	245
Şekil 37. Kontrol Edici Metinler	246

Şekil 38. Sinaptik Metinler	246
Şekil 39. Diyaloga Dayalı Metinler	247

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Okuma Hızı ve Anlama İlişkisi	80
Tablo 2. Ekran ve Kâğıttan Okumada Hız ve Anlama Düzeyleri.....	83
Tablo 3. Kompozisyon Unsurları.....	92
Tablo 4. Kelime Anlama Düzey ve Yüzdeliğini Belirleme Kılavuzu.....	101
Tablo 5. Test Sorularına Göre Anlam Yüzdesi Kılavuzu	102
Tablo 6. Okuma Düzeyleri Hesap Tablosu.....	102
Tablo 7. Okuma Düzeyleri ve Yüzdelikleri	103

ETKİNLİKLER LİSTESİ

Etkinlik 1. Anahtar Kelimelerle Çalışma	256
Etkinlik 2. Paragraf Yazma	256
Etkinlik 3. Metnin Konusunu Tahmin	257
Etkinlik 4. Bilinmeyen Kelimelerle Çalışma.....	260
Etkinlik 5. Zihinde Canlandırılanlar	260
Etkinlik 6. Yazarın Amacını Belirleme	262
Etkinlik 7. Anahtar Kelimelerle Çalışma.....	269
Etkinlik 8. Hikâye Haritası.....	275
Etkinlik 9. 5N+1 K Etkinliği.....	276
Etkinlik 10. Görsel Oluşturma	278
Etkinlik 11. Cümle Kurma Çalışması	279

ÇİZELGELER

Çizelge 1. Dinleme Amaçları	20
Çizelge 2. Anlam Kurma Becerileri.....	34
Çizelge 3. Ödev Türleri ve Amaçları	56
Çizelge 4. Ödev Verimliliğini Etkileyen Unsurlar ve Sonuçları.....	57
Çizelge 5. Sınıf Düzeylerine Göre Ödev Sayısı ve Zamanı	58
Çizelge 6. Öğretim Çıktıları	59

Çizelge 7. Gagne'ye Göre İş Analizi.....	60
Çizelge 8. Gagne'ye Göre Öğretim Analizi	62
Çizelge 9. Okuma Türleri ve Hızları	81
Çizelge 10. Okuma Hızını Etkileyen Faktörler	84
Çizelge 11. Yazma Performansı Kontrol Listesi	93
Çizelge 12. Analitik Kontrol Listesi	94
Çizelge 13.Okuma ve Yazma Süreçlerinin Karşılaştırılması	116
Çizelge 14. Görsel İzleme Etkinlikleri	122
Çizelge 15. Görsel Sunu Etkinlikleri ve Örnekler	124
Çizelge 16. Okuyucu Cevap Teorisi ve Aşamaları	136
Çizelge 17. Sınıf Düzeyleri Şiir Tercihleri.....	140

KİTAP METİNLERİ

Bilenlere Elma Var	175
Apartmanda Yaşıyoruz.....	175
Çobanla Yaban Keçileri	177
Boğaç Han	179
Diş Macununun Gizli Formülü.....	187
Reklâmlar	189
Beslenme.....	191
Görmek, Bakmak.....	193
Kurt, Kuzu ve Lahana.....	196
Türkiye'nin Turistik Değeri	201
Erzurum Halkının Halleri	204
Yeni Çantalar da Eskiir	206
Reklâmların Etkisi	208
Üç Uçan Çocuk	208
Balon	209
Ne Olsam	210
Kırmızı Karınca Ailesi ile Bencil Karınca	212
Nasrettin Hoca	213
Azı Karar Çoğu Zarar	249
Sevinç Çıglıkları	266
KAYNAKLAR	333

1. BÖLÜM

DİNLEME VE KONUŞMA

DİNLEME

İlköğretimde en fazla ihmal edilen hususlardan birisi dinleme eğitimidir. Oysa dinleme en çok kullanılan ve okuma sürecinde en önemli unsurlardan birisidir. Özbay'a (2005:9) göre "Her insanın doğuştan gelen bir dil yeteneği ve donanımı vardır... Ana dilinin temellerinin büyük ölçüde oluştuğu okul çağına kadar anlama becerisi olarak sadece dinleme vardır. Bu bakımdan dinleme becerisi diğer dil becerilerinin temelini oluşturur."

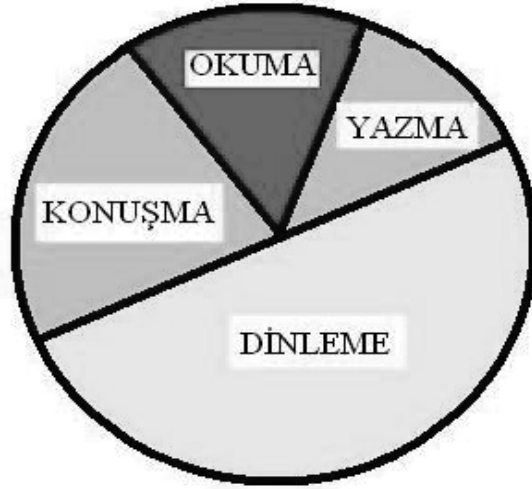
Genellikle öğretmenler ve diğer eğitimciler çocukların dinlemeyi bilerek okul ortamına geldiklerini düşünmektedirler. Bundan dolayı da zamanı okuma yazmaya harcamaya çalışmaktadırlar. Oysa dinleme çocukların ilk kazandığı becerilerden biridir ve diğer dil becerileri için temel oluşturmaktadır. Dinleme, konuşan ya da sesli okuyan bir kişinin vermek istediği sözlü mesajları doğru olarak anlayabilme etkinliğidir (Özbay, 2005:11). Dinleme konuşma dilinin zihinde anlama dönüştürüldüğü karmaşık ve çok aşamalı bir süreçtir (Lundsteen, 1979).

Bildiklerimizin aşağı yukarı %80'i dinleme yoluyla kazanılmaktadır (Hunsaker, 1990). İlköğretim okullarında dinleme ağırlıklı olarak sadece öğretmen veya başka bir yetişkinin konuşmasına dayandığı için çocuklar pasif bir konumda kalmakta ve öğretimden yeterince yararlanamamaktadırlar. Öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkları da unutmamak gerekir. Bazı öğrenciler normal dinleme becerisine sahipken bazıları kulak rahatsızlığından veya dinleme sürecinde uygun modellerle karşılaşma fırsatı bulamadıklarından dolayı dinleme becerilerini yeterince geliştirememiş olabilirler. Dikkat eksikliği, hiperaktiflik, beyinle ilgili özel sorunlar da dinleme yetersizliklerine yol açabilir. Sınıf ortamında dinlemenin daha sağlıklı olabilmesi için öğretmenler;

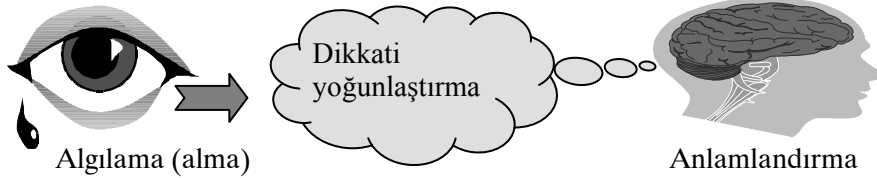
- Derste göz göze gelmekten kaçınan
- Aşırı hareketli olan ve
- Ders anlatılırken dikkati dağıtacak şekilde konuşan öğrencilerle daha yakından ilgilenmelidir.

Araştırmalara göre insanlar okuma, yazma ve konuşmaya harcadıkları zamanın toplamı kadar zamanı dinlemeye harcamaktadırlar (Rankin, 1926; Wilt, 1950; Werner, 1975. Aktaran: Tompkins, 1998). Bu durum, dinleme çalışmalarına eğitim öğretim ortamında önem verilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aşağıdaki şekilde dinleme, konuşma, okuma ve yazmanın zamana nasıl yayıldığı görülmektedir.

Şekil 1. Dinleme, konuşma, okuma ve yazmanın dağılımı

Dinleme işitmeden farklıdır. İşitme istek dışı da olabilir ancak dinleme amaçlı bir davranıştır. İşitme dinleme sürecinin bir ögesidir. Dinleme alınan uyarıdan anlam kurmayı gerektirir. Dinleme süreci algılama, dikkati yoğunlaştırma ve anlamlandırma şeklinde birbirini tamamlayan üç aşamadan oluşur (Wolvin ve Coakley'e 1985).

Algılamada dinleyici, gelen uyarıcı sesin ve konuşmacı tarafından sunulan görsel ile sesin birlikte farkına varır. Daha sonra duymak istediği, merak ettiği sesi ayırt etmek için dikkatini yoğunlaştırır. Öğrenci sınıf arkadaşlarının seslerinden ziyade öğretmenin sesi üzerine yoğunlaşmalıdır. Son aşamada dinleyici sesin neye ait olduğu veya ne demek istediği hakkında karara varır ve sesi anlamlandırır. Foulke'ye (1968) göre çocuklar dakikada 250 kelime dinleyebilirler. Bu sayı konuştuklarının 2-3 katıdır. Bundan dolayı dinlemede mesaj üzerine yoğunlaşmanın önemi büyüktür.

Konuşmacının mesajına dikkati yoğunlaştırma dinleyicinin amacına göre değişmektedir. Eğer mesaj dinleyici için önemli ve sunulmuş şekli etkileyici ise dikkat yoğunlaştırma daha fazladır. Dinlemeyi öğrenmenin ilk adımı başkalarıyla konuşmayı bırakarak konuşmacıya yönelmektir. Özbay'a (2001) göre iletişim sürecinde karşılaşılan problemlerin başında doğru ve iyi dinleme becerisinin yeterince kazanılmayışı gelmektedir.

Moore (2001) dinlemenin aktif bir süreç olduğunu vurgulayarak, bu becerinin birbirini tamamlayan üç önemli aşamadan oluştuğunu belirtmektedir: Dikkat aşaması, anlama aşaması ve değerlendirme aşaması. Bu aşamalar içerisinde en önemlisi dikkat sürecidir. Dikkati yoğunlaştırmak için dinleyici mutlaka zihnini dikkat dağıtıcı unsurlardan uzak tutmalı ve konuşmacının söyledikleri üzerine yoğunlaşmalıdır. Konuşulana yoğunlaşma mesajın dinleyici açısından önemine bağlıdır. Ayrıca konuşmanın yoğunluğu, doğruluğu, sürekliliği ve ortamı da dikkat sürecini etkileyen unsurlardır. Bazen dinleyici konuşmacının söylediklerinden hoşlanmayabilir veya bunları önemli görmeyebilir. Fakat konuşmayı dinlemeden bu tür yargılara ulaşmak doğru değildir. Konuşmacının konumu ve fiziksel görünümü de dinlemeyi etkileyen hususlardır. Eğer konuşmacı ünlü bir kişiye ve duymak istenilen konular üzerinde duruyorsa daha dikkatli dinlenilmektedir. Gerçek dinleyici mümkün olduğunca fiziksel görünümün (elbise, vücut, yüz görünümü vb.) dinlemeyi engellemesine müsaade etmez.

Dinlemeyi etkileyen yalnızca sözel unsurlar değildir. Beden dili ve diğer görseller gibi sözel olmayan unsurlar da dinlemeyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir. Sokolove, Sadker ve Sadker (1986) dinlemeyi etkileyen ve sözel olmayan dört ayrı husus belirlemişlerdir:

- a. **Göz kontağı:** Mümkün olduğunca konuşmacıyla göz kontağı oluşturmak gerekir. Ancak göz kontağının konuşmacıyı rahatsız edecek şekilde olmaması gerekir.
- b. **Yüz ifadeleri:** Yüz ifadeleri konuşmanın gerçekten dinlenip dinlenmediği konusunda mesajlar verebilir.
- c. **Oturma şekli:** Rahat oturan dinleyici daha iyi dinler. Dinleyicinin rahat oluşu konuşmacıya da rahatlık sağlar.

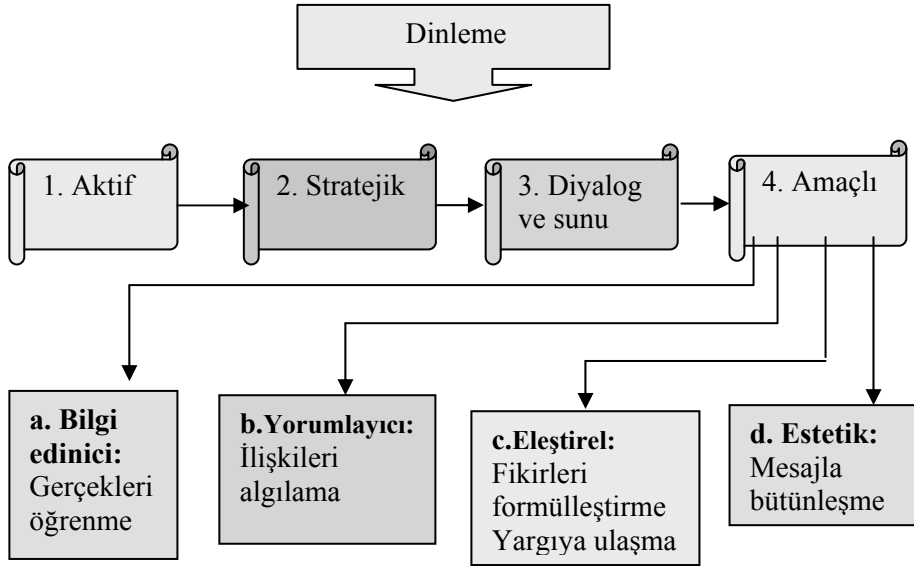

- d. **Konuşma kaynağına olan uzaklık:** Dinleme mesafesinin ayarlanması da önemli bir durumdur. Konuşmacıya çok yakın veya çok uzak olunmamalıdır.

İkinci aşama anlama sürecidir. Bu süreçte dinleyici alınan bilgileri zihinsel işleme tâbi tutmaktadır. Burada dinleyici etkin olarak bilgiyi seçer ve organize eder. Seçme ve organize etme sürecinde bilginin niteliği ve dinleyiciyle ilgisi önemli iki husustur. Üçüncü aşama değerlendirme sürecidir. Burada dinleyici mesajı (dinlediklerini) kendi düşünce ve inançları açısından değerlendirir. Mesajın doğruluğunu sorgular ve geliştirilebilecek yollar üzerinde düşünür.

Etkili bir dinleme açısından, kişi değerlendirmesini konuşma bittikten sonra yapmalıdır. Dinlediklerinin doğru olup olmadığını kontrol etmeli ve mesajı kendi düşünce, değer ve hisleriyle kıyaslayarak bir yargıya ulaşmalıdır.

Diğer okuma becerilerinde olduğu gibi dinlemeyi de “dinlemeyi öğrenmek ve öğrenmek için dinleme” olmak üzere iki temel başlık altında ele alabiliriz. Dinlemeyi öğrenmede; aktif dinleme, stratejik dinleme, diyalog ve sunuya dayalı dinleme ve amaçlı dinleme önemlidir. Amaçlı dinleme de kendi içerisinde bilgi edinme amaçlı, yorumlayıcı, eleştirel ve estetik dinleme olarak sınıflandırılabilir (Hennings, 2000).

Şekil 2. Dinleme türleri

1. Aktif dinleme sınıf ortamında gerçekleştirilen dinlemedir. Aktif dinleyici sadece fikirleri akılda tutmaya çalışan pasif bir algılayıcı konumunda olmaz. Bu tür dinlemede dinleyici hem düşünce üretmeli hem de bu düşünceleri sözel ve sözel olmayan yollarla ifade ederek paylaşma yoluna gitmelidir. Aktif dinlemenin dışarıdan görülebilecek işaretleri şunlardır: 1. Hislerin fiziksel olarak ortaya konulması, 2. Dinleyici grup üyeleriyle işbirliği yapılması 3. Dinlenenlerin onaylanıp onaylanmadığına dair hareketlerin sergilenmesi 4. Uygun şekilde dinlemeye yönelik hareketler 5. Dinlenenle ilgili sorular sormak 6. Uygun açıklamalar ve eklemelerde bulunmak (Faix, 1975; Brent ve Anderson, 1993). Eğer çocuklar gerektiği şekilde dikkatlerini vererek dinliyorlarsa soru ve cevaplar süreklilik arz edecektir. Aksi durumda pasif bir dinleme söz konusudur.

Aktif dinlemeyi etkileyen bazı unsurlar vardır. Sınıfın hacmi, tasarımı ve dinleme zamanı bunlardan birkaçıdır. Çok geniş derslikler ve bu derslikler içerisindeki engeller (dolaplar, kolonlar, sütunlar vb.) sesin yayılmasını sınırlandıran faktörlerdir. Çocuklar sabah saatlerinde dinlemeye daha istekli ve hazır hâldeyken, oyunlardan sonra daha az isteklidirler. Bu konuda öğretmen de önemli bir faktördür. Her şeyden önce öğretmen iyi bir dinleyici, farklı düşüncelere açık ve güvenilir olmalıdır. Ayrıca dersin tasarımı da dinlemeyi etkilemektedir.

2. Stratejik dinleme hem katılımı hem de anlamayı artırmaktadır. Burada önemli olan gelişigüzel dinleme değil bir yöntem veya stratejiyi kullanarak dinlemedir. Örneğin tahmin etme etkili dinleme stratejilerinden birisidir. Etkin dinleyiciler, dinleme öncesi tahminde bulunarak dinleme sürecinde konuşmacının sağladığı ipuçlarından ve verdiği bilgilerden yararlanarak tahminlerini sürekli yenilerler. Diğer bir strateji ana fikir belirlemedir. Burada dinleyici öncelikle temel fikrin peşindedir ve kafasında daima buradaki büyük fikir nedir? sorusunu canlı tutmaktadır. Ana fikri elde ettikten sonra detaylar hakkında sorular sorulmakta ve anlama derinleştirilmektedir.

3. Diyaloğa dayalı dinleme diğer dinleme şekilleridir. Diyaloğa dayalı dinlemede konuşan kişiyle göz kontağı oluşturmak, konuşmayı bölmek, konuşmak istenildiği zaman vücut hareketleriyle söz almaya çalışmak ve konuşurken önce söylenenlerle bağlantı sağlamak önemli unsurlardır. Bu hususlar insan ilişkileriyle ilgili dinleme becerileridir. Bir başka ifade ile metakognitif (zihinsel) farkındalıktır ve öğrenme güçlüğü olan öğrenciler bu diyalog kurallarını kavrama ve uygulamada sıkıntı çekmektedirler (Falk-Ross, 1997).

Diyaloğa dayalı dinlemenin etkili şekilde gerçekleşmesi için sınıf içi tartışmalara yer vermek gerekir. Özellikle okunan kitaplar üzerinde bu tartışmalar yoğunlaştırılabilir. Okunan bir hikâye için görsel sunu hazırlamak,